

УДК 327(477+560): 355.355(470:477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-30>**Кудирко Л.П.**кандидат економічних наук, професор,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9089-7223>**Вагах Ю.О.**здобувач вищої освіти рівня «магістр»,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2712-2108>**Kudyrko Liudmyla, Vatakh Iuliia**
State University of Trade and Economics

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ ТА ТУРЕЧЧИНИ У ВІЙСЬКОВО-ТОРГОВЕЛЬНІЙ СФЕРІ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що міжнародне військово-технічне співробітництво є важливою передумовою спроможності сучасної України чинити опір російській військовій агресії, захищати її суверенітет та незалежність. Метою даної статті є оцінка пріоритетних напрямів військово-технічного співробітництва України з Турецькою Республікою в умовах активної фази російсько-української війни. При написанні роботи було використано методи аналізу та синтезу, порівняння, групування та систематизації, елементи інституціонального підходу. Результати дослідження є: ретроспективний аналіз співпраці між Україною та Туреччиною у військово-технічній сфері; ідентифікація пріоритетних товарних груп військового профілю для актуальної співпраці; розкриття потенціалу подальшої міждержавної співпраці задля посилення експортної спроможності обох країн на світовому ринку озброєння. Практична цінність дослідження зумовлена розкриттям актуальних механізмів консолідації міжнародних сил для захисту незалежності сучасної України. Перспективи подальших досліджень можуть стосуватися оцінки можливостей щодо формування виробничо-збутових ланцюгів через формат міжнародних стратегічних альянсів за участі українських та турецьких компаній для просування новітніх зразків високотехнологічного озброєння на міжнародні ринки.

Ключові слова: Туреччина, Україна, стратегічне партнерство, військово-технічна сфера, експорт озброєння, безпека, суверенітет, геополітика.

STRATEGIC PARTNERSHIP BETWEEN UKRAINE AND TURKEY IN THE MILITARY TRADE SPHERE

The relevance of the research topic arises from the fact that international military-technical cooperation is an important prerequisite for the ability of modern Ukraine to defend itself against Russian military aggression and to protect the sovereignty and independence of Ukraine. The article presents a retrospective analysis, institutional aspects, and the current state of cooperation between Ukraine and Turkey in the military-technical sphere. This article aims to assess the priority directions of military-technical cooperation between Ukraine and the Republic of Turkey in the conditions of the active phase of the Russian-Ukrainian war and to identify the directions for developing this cooperation, taking into account the significant potential of the Ukrainian defense industry. This article is based on the statistical and analytical materials in the domestic and foreign specialized literature, data from international organizations, and analytical and expert centers. During the research, the methods of analysis and synthesis, comparison, grouping, and systematization, as well as elements of the institutional approach, were used. The research results show that Turkey's status, as one of the most important strategic partners of Ukraine in national security matters, is caused by its long-term support in the military-technical field, assistance in unblocking the maritime export routes for Ukrainian grain in the Black Sea, and the implementation of important humanitarian projects. The list of military goods for actual cooperation such as the production of engines, unmanned combat aircraft, digital communication systems, precision weapons, radar systems, and others has been identified. The potential of further intergovernmental cooperation, which will support the strengthening of the export capacities of both countries in the global arms market, was revealed. It was identified that Ukraine's strategic cooperation with Turkey, as one of the most active players in the modern geopolitical environment, can strengthen the ability of our countries to consolidate international forces in support of its aspirations to protect its independence. Prospects for further research may relate to the disclosure of areas of potential cooperation in the conditions of the post-war revival of the Ukrainian economy, Turkey's support for our country's accession to NATO, and the assessment of opportunities for the formation of production and supply chains through the format of international strategic alliances with the participation of Ukrainian and Turkish companies to promote the latest high-tech weapons models in international markets.

Keywords: Turkey, Ukraine, strategic partnership, military-technical sphere, arms export, security, sovereignty, geopolitics.

JEL Classification: F13, F42, F53, H 56

Постановка проблеми Україна та Туреччина вже понад 30 років здійснюють двосторонню співпрацю у військово-технічній сфері та понад 12 років таке співробітництво має статус стратегічного для обох країн. З початком українсько-російської війни відбулась акти-

візація військово-технічного співробітництва між країнами та було започатковано реалізацію багатьох військових проєктів. Туреччина неодноразово надавала військову допомогу Україні для протистояння російській навалі на українську територію. Брала активну

участь у ряді гуманітарних проєктів, викликаних військовими діями росії. Така співпраця Києва та Анкари є взаємовигідною для обох країн, оскільки дає можливість наростити військові програми та поставки військової продукції, а також синхронізувати потреби та можливості виробництва сучасних зразків озброєння і військової техніки (ОіВТ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика стратегічного партнерства в різних сферах його реалізації знайшла своє відображення у цілій низці праць як українських, так і зарубіжних дослідників. Так, зовнішньоекономічні аспекти стратегічної співпраці розкрито в напрацюваннях Н. Гавриленка, А. Бобровицького, М. Замікули, Б. Парахонського, І. Уса, Г. Широкого, Г. Яворської [1]. На основі аналізу різних напрямків взаємодії у торговельно-економічній, інвестиційній та фінансовій сферах було зроблено висновок про стратегічний характер відносин з Україною. Зазначено також, що зовнішня політика Туреччини стосовно нашої держави фокусується на забезпеченні ефективного функціонування діючих двосторонніх механізмів політичної та економічної взаємодії, а також підтримці територіальної цілісності України. Питання ролі і місця науково-технологічного партнерства у вдосконаленні відносин України з Туреччиною наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття розглядається в праці Г. Саган та В. Шуточкіна [2]. Авторами систематизовано еволюцію відносин, які стали основою для налагодження сучасного науково-технічного співробітництва, зокрема і у військових питаннях. Оцінку Туреччини як вагомого гравця на регіональному рівні, що має глобальні амбіції, надає інший український науковець – М. Воротнюк [3]. Питанню військово-технічного партнерства між Україною та Туреччиною через безпековий вимір приділено увагу в наукових розробках І. Федуна [4]. Серед зарубіжних дослідників варто назвати Е. Росо, який аналізує дуальну роль Туреччини як постачальника військової техніки в Україну, зберігаючи при цьому достатньо міні партнерські відносини з рф [5]. На ці ж складнощі, які виникають внаслідок продовження російсько-української війни, а саме балансує позицію Туреччини між рф та Україною, вказує у своєму дослідженні Дж. Гюрер – професор досліджень транснаціональної безпеки в Європейському центрі досліджень безпеки імені Джорджа К. Маршалла в Гарміш-Партентенгені, Німеччина [6].

Відаючи належне ґрунтовним напрацюванням вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо оцінки еволюції та змісту стратегічного партнерства в контексті дипломатичної та військово-політичної співпраці, додаткового розгляду та конкретизації потребують зовнішньоторговельні аспекти цього партнерства, ураховуючи динамічний характер зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливає на перебіг українсько-турецьких відносин в сучасних умовах.

Метою даної статті є оцінка пріоритетних напрямів військово-технічного та торговельного співробітництва України з Турецькою Республікою в умовах активної фази російсько-української війни та розкриття можливостей поглиблення такої співпраці, ураховуючи значний потенціал українського ОПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Співпраця України та Турецької Республіки у вій-

ськово-технічній сфері (ВТС) розпочалась у 1993 році з підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Турецької Республіки.

18 вересня 2008 року був ратифікований один з головних нормативно-правових документів, який регламентує відносини у сфері ВТС між країнами, Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про оборонно-промислове співробітництво. Відповідно до положень даної Угоди, головними напрямками двосторонньої співпраці стали: проведення спільних досліджень та програм у сфері оборонної промисловості їх держав, взаємодопомога щодо виробництва і постачання товарів та послуг у оборонно-промисловій сфері, обмін науково-технічною інформацією щодо оборонно-промислових стандартів, співробітництво між військово-технічними установами, компаніями оборонно-промислового комплексу та ремонтними організаціями та інші [7].

25 січня 2011 року Україна та Туреччина підписала Спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною і Туреччиною, якою між сторонами встановлено особливий характер стосунків – стратегічне партнерство і створено головний інституційний механізм його реалізації [8].

До 2014 року взаємодія України та Туреччини за лінією ВТС носила епізодичний характер. Військова агресія російської федерації проти України у 2014 році та подальші дії росії спрямовані на підготовку до військових дій в Україні сприяли активізації та посиленню співпраці України та Туреччини у ВТС. У 2017–2018 роках між країнами почали реалізовуватись конкретні проєкти, а саме: поставка Україною турецьким підприємствам комплектів активного захисту та керованих ракет «Конус» від КБ «Луч» для модернізації понад 160 турецьких танків Т-60 ТМ; поставка радіостанцій захищеного зв'язку для ЗСУ від турецької компанії «Aselsan» [9]; продаж Києву ударних безпілотників Bayraktar TB2 виробництва компанії «Baykar Marina» з комплектом з міні-бомб МАМ-Л (також відомою як Smart Micro Munition) від Roketsan; закупівля телевізійних камер Eye Lr S у турецької компанії «Aselsan» для встановлення на українських ПТРК «Стугна-П» [10].

27 серпня 2019 року під час візиту президента України В. Зеленського до Туреччини було підписано Угоду, відповідно до якої у співпраці двох провідних регіональних оборонних компаній BAYKAR Tech та «Укрспецекспорту» було створено спільне підприємство «Black Sea Shield». Робота підприємства головним чином сфокусована на розробці турбінних двигунів, розробці різноманітних керованих боєприпасів та сучасних ракетних систем, а також продовженні спільної роботи над вдосконаленням систем електронної боротьби [11].

У листопаді 2021 року була ратифікована Рамкова військова угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки, яка значно розширила військове співробітництво між двома країнами. Відповідно до даної Угоди, країни можуть співпрацювати у наступних напрямках: військова підготовка та освіта, оборонна промисловість, обмін військовою секретною інформацією, картографія та гідрографія та інше [12].

Від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України співпраця між Києвом та Анкарою вийшла на новий рівень та характеризувалась інтенсифікацією та поглибленням двостороннього співробітництва у військовій сфері.

За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI), розмір військових витрат Туреччини та України протягом останніх 10 років становив до 4% щодо ВВП, однак з початком війни в Україні ці витрати зросли до 33,6% (рис. 1) [13].

Аналізуючи динаміку імпорту та експорту озброєння Туреччини та України в цілому (рис. 2–3), можна простежити тенденцію зменшення імпорту озброєння Туреччиною та одночасне нарощення об'ємів його

експорту, чому сприяло налагодження виробництва замкненого циклу.

Разом з тим, спостерігаємо значне зростання імпорту зброї в Україну та зменшення експорту, спричинене війною в Україні. І якщо за окреслений період обсяги імпорту озброєння в Туреччині були сталими, то в Україні, починаючи з кінця 2021 року відбулося стрімке їх зростання.

Стосовно експорту передбачувано: Україна з 2021 року скорочує свої поставки на зовнішні ринки, в Туреччині мають місце певні коливання на тлі довгострокового сталого тренду (рис. 3).

На сьогодні, українські підприємства співпрацюють з турецькою стороною в таких сферах як поставка широкої номенклатури запчастин та комплектуючих

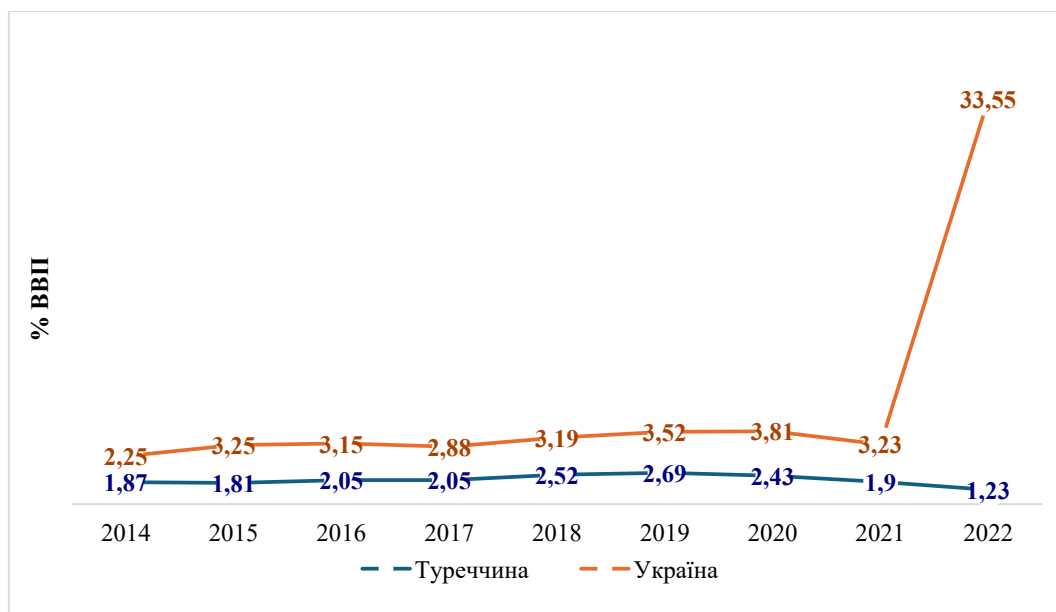

Рис. 1. Частка витрат на оборонно-промисловий комплекс в Туреччині та Україні в 2014–2022 рр., у % до ВВП

Джерело: [13]

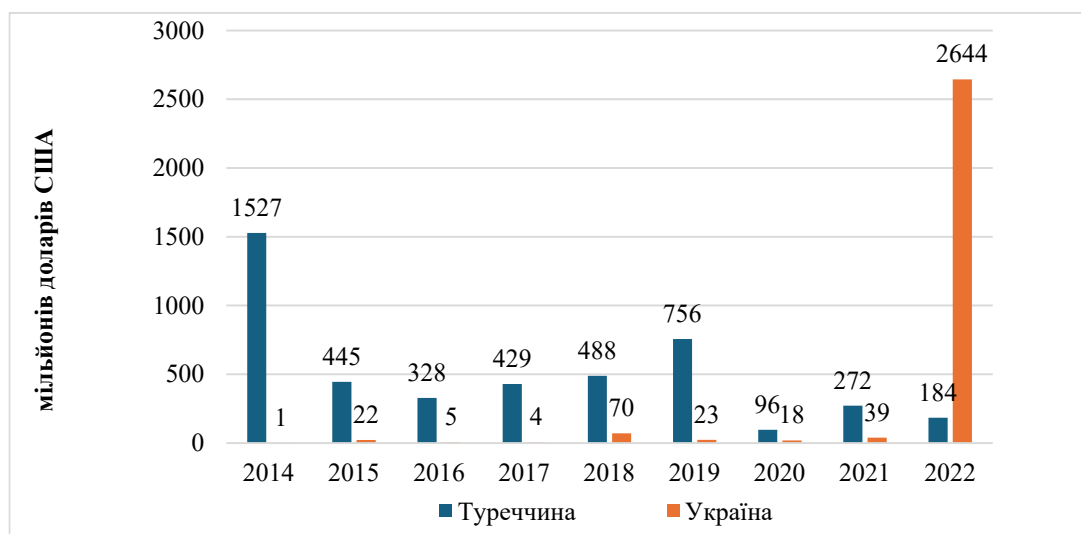

Рис. 2. Імпорт озброєння в Туреччині та Україні в 2014–2022 рр., млн дол. США

Джерело: [14]

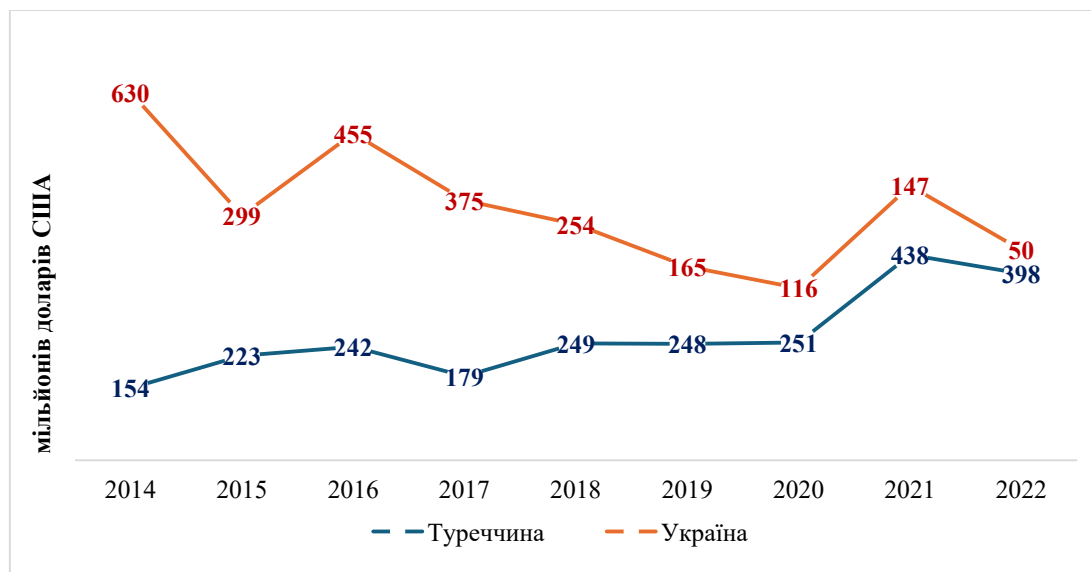

Рис. 3. Експорт озброєння в Туреччині та Україні в 2014–2022 рр., млн дол. США

Джерело: [14]

до озброєння та військової техніки; капремонт гелікоптерів типу Мі-17, їх вузлів, агрегатів, обладнання, навчання та підвищення кваліфікації спеціалістів; постачання комплектуючих та обладнання для оснащення бойових модулів турецького виробництва керованими ракетами; виготовлення та постачання турбогвинтових двигунів; виробництво комплексів активного захисту.

Наразі українська сторона активно працює з такими турецькими компаніями як «Aselsan», «Roketsan», «Havelsan», «МКЕК», «Delta Defense», «Baykar Makina» та багатьма іншими [15].

Таким чином, Туреччина відіграє важливу роль для посилення обороноздатності української держави за рахунок імпорту турецького озброєння, що особливо актуально у воєнний час. Так, з метою підтримки України у її прагненні захистити себе перед обличчям російської агресії, Туреччина поставила в Україну такі системи, як Bayraktar TB2 SİHA, BMC KİRPİ, QCV Heavy Machine Gun та інше захисне обладнання в рамках українсько-російської війни [16]. Зокрема, за інформацією глобальної платформи статистичних даних Statista, станом на вересень 2023 року Туреччина передала Україні 50 БТР типу BMC Kırpi AUV [17].

Крім того, Туреччина стабільно із початку війни неформально та неопублічним шляхом постачає військову амуніцію, боєприпаси, товари подвійного використання та техніку для потреб Збройних сил України, не розголошуючи при цьому деталей такої допомоги.

Одним з основних напрямків військово-технічної співпраці між Україною та Туреччиною є постачання українських двигунів для турецьких літальних апаратів, насамперед це авіаційні та ракетні двигуни. Зокрема, компанія Turkish Aerospace Industries (TAI), яка реалізує в Туреччині проект важкого ударного гелікоптера T929, також відомого як Atak II, підписала контракт з гігантом-виробником двигунів «Мотор-Січ» на постачання турбовальних двигунів для гелікоптера з України [18]. Також «Мотор-Січ» постачає турбогвин-

тові двигуни типу МС-500 для ударного безпілотної Bayraktar Akıncı.

Українське державне підприємство «Івченко-Прогрес» забезпечує турецьку оборонну компанію Baykar реактивними двигунами типу AI-25TLT та AI-322F для бойового безпілотної Bayraktar KIZILELMA [19]. Турецький БПЛА-невидимка ANKA-3, розроблений державною компанією Turkish Aerospace Industries, також оснащений двигуном типу AI-322 від компанії «Івченко-Прогрес». Зазначимо, що Anka – сімейство БПЛА, розроблених турецькою компанією Turkish Aerospace Industries (TAI). Дрони мають засоби для нейтралізації ППО. Стандартне озброєння містить вісім керованих протитанкових ракет Roketsan Cirit або чотири керовані баражуючі авіабомби MAM-L з лазерним наведенням [20].

Крім того, Україна надає технічну допомогу турецьким компаніям у межах проекту зі створення двигуна для турецького національного бойового літака KAAN. KAAN (TF-X) – проект турецького винищувача п'ятого покоління, розроблений державною аерокосмічною компанією Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TUSAŞ) для заміни F-16. Його розробка офіційно почалася в серпні 2016 року [21]. Окремо слід згадати міжнародну виставку авіаційної техніки Teknofest 2023 у Стамбулі. Під час виставки Україна підписала три нові контракти з турецьким виробником безпілотної Baykar, зміцнивши стратегічне партнерство між країнами.

Також варто зупинитись на інвестуванні Туреччини у військово-промислову інфраструктуру. Так, 3 лютого 2022 року була підписана Рамкова угода між урядами України та Туреччини про співпрацю в сфері високих технологій, авіаційній та космічній галузях [22].

За текстом цієї Рамкової угоди, Baykar Defence створить дочірнє підприємство, яке безпосередньо втілюватиме в Україні проект побудови заводу з виробництва безпілотної літальних апаратів сімейства Bayraktar, і також – створення сервісних центрів по обслуговуванню та модернізації БПЛА цього сімейства.

На сьогодні будівництво заводу розпочато та планується його завершення наприкінці 2024 року. Сума інвестицій у реалізацію вказаних проєктів становить 100 мільйонів доларів США.

Окрім того, між країнами реалізується проєкт із будівництва військових кораблів, а саме 4 корветів класу Ada, один з яких – «Гетьман Іван Мазепа» (F-211) був спущений на воду 2 жовтня 2022 року у Стамбулі. Решта 3 корвети планувалося побудувати на ПАТ «Миколаївський суднобудівний завод «Океан» у Миколаєві, Україна. Однак через війну питання щодо розміщення будівництва та обладнання залишається відкритим [23].

З початком широкомасштабного вторгнення рф на територію України у лютому 2022 року, Туреччина, відповідно до статті 19 Конвенції Монтре, закрила протоки Босфор і Дарданелли для проходу військових суден воюючих держав. Таким чином, Туреччина підтвердила свою підтримку Україні та унеможливила нарощення військової сили рф у акваторії Чорного моря, вживши заходів щодо запобігання ескалації напруженості у Чорному морі. З іншого боку, застосування згаданого міжнародного договору унеможливує отримання міжнародної допомоги Україною у вигляді бойових суден, як елемент посилення ВМС ЗСУ.

Загалом, за інформацією Кільського інституту світової економіки, питома вага допомоги Туреччини протягом січня 2022 – січня 2024 року становила 1,89% від загальної суми, яку отримала Україна від зовнішніх партнерів з початку війни, яка в свою чергу з 24 січня 2022 року по 15 січня 2024 року становила загалом більше 255 млрд євро (табл. 1).

Акцентуючи увагу на структурі видатків Туреччини в якості допомоги Україні, зауважимо, що це здебільшого витрати на прихисток тимчасово переміщеним особам. Відтак, можна констатувати, що прямої фінансової та військової допомоги не надходить, разом з тим підтримка гуманітарного характеру присутня.

Щодо інших важливих напрямків співпраці за участі Туреччини, то не можна не згадати її посередництво у реалізації Чорноморської зернової ініціативи, яка дозволила створити «зерновий коридор» та експортувати майже 33 мільйони тон агропродукції з України до 45 держав світу [25].

Варто згадати і участь Туреччини у забезпеченні обміну полоненими між Україною та рф. Так, Туреччина, виконавши унікальну роль посередника, сприяла екстрадиції бійців полку «Азов» із заводу «Азовсталь», а також звільненні українських громадян із російського полону. Разом з тим, Туреччина надає тимчасовий прихисток українським дітям, які стали жертвами війни [26].

Туреччина зробила вагомий внесок у підтримку України внаслідок збройної агресії рф, разом з тим прі-

оритетом для неї є все таки власні національні інтереси. Туреччина займає позицію «посередника» у вирішенні питання збройної агресії росії та України, так як країні не вигідно розривати зв'язки ні з Україною, ні з росією, оскільки вона є залежною від транзиту російської нафти та зернових культур, російських енергоносіїв, туристичного потоку [27]. Таким чином, Туреччина веде свою власну «гру», намагаючись укріпити своє становище на світовій арені.

Неоднозначну позицію проявила Туреччина і в санкційних питаннях щодо росії. Так, Анкара не долучилась до антиросійських санкцій та допомагає рф обходити їх. Зокрема, через Туреччину до Росії, надходить західна електроніка, а турецькі порти продовжують приймати російські судна, які перебувають під міжнародними санкціями [28].

Намагання Анкари втримати збалансовані відносини з обома країнами є додатковим ризиком для України, оскільки з метою максимізації своєї вигоди Туреччина може поступитися національними інтересами України в галузі безпеки або проігнорувати їх.

Проте, незважаючи на балансування Туреччини, вона в останні роки прискорила співробітництво з Україною у військово-технічній та оборонно-промисловій сферах, що свідчить про ймовірне бажання Анкари послабити військовий та іміджевий вплив рф, при цьому мінімізуючи безпекові та економічні ризики для самої Туреччини, примножуючи дипломатичний авторитет та гарантуючи економічні вигоди від антиросійських санкцій [29].

Резюмуючи, зауважимо, що між Україною та Туреччиною здійснюється плідна співпраця, яка з початком повномасштабної війни з рф лише посилилась, проте є значний потенціал для подальшого розвитку такого співробітництва. Зокрема, шляхом поглиблення ВТС з Туреччиною в рамках масового/серійного виробництва БпЛА. З огляду на те, що Туреччина має виробничі можливості для реконструкції або відновлення Військово-морських Сил України, варто розглядати цей напрям, як один з пріоритетних, в контексті повоєнної розбудови України. Беручи до уваги той факт, що між Україною та Туреччиною є величезний потенціал у галузі двигунів, доцільно налагодити довготривалі взаємовигідні умови подальшої співпраці.

Крім того, не менш важливими напрямками можуть стати спільні україно-турецькі проєкти щодо виробництва/постачання транспортних літаків; інтеграції систем динамічного та активного захисту, силових установок, радіолокаційних станцій та оптико-електронних приладів/систем до турецької бронетехніки тощо.

Додатковим фактором доцільності подальшої взаємодії у сфері ВТС з Туреччиною є членство останньої

Таблиця 1
Сума допомоги, наданої Туреччиною Україні, з 24 січня 2022 року до 15 січня 2024 року, млрд євро

Країна	Вид допомоги				Разом
	Фінансова	Гуманітарна	Військова	Витрати на утримання громадян України, які отримали тимчасовий прихисток	
Туреччина	0,00	0,005	0,06	1,67	1,74
Всього по 41 країнам-донорам	51,38	14,10	101,93	87,96	255,38

Джерело: сформовано на основі [24]

в Північноатлантичному Альянсі, що сприятиме впровадженню стандартів НАТО в ЗСУ на плановій постійній основі. Таким чином, впроваджуючи новітні розробки країни-члена НАТО в умовах ведення бойових дій, Україна опановує їх та застосовує на полі бою, що створює додаткові можливості для Туреччини в контексті модернізації ОіВТ в умовах реального часу.

Зауважимо, що активізація міждержавної співпраці Туреччини як з Україною, так і з іншими партнерами, зокрема державами Близького Сходу [30], Великобританією [31], позитивним чином відображається на розвитку її високотехнологічного сектора економіки та оборонної індустрії. Так, у 2022 році річний оборот турецької оборонної промисловості досяг 12 млрд дол. США, що склало зростання на 20% порівняно з 2021 роком. Якщо оцінювати за показником доходу від виробництва продукції військового призначення на одну особу, то у 2022 році він зріс до 150 тис. доларів США, що на 12% більше, ніж у попередньому році. Близько 4,5 млрд дол. США із 12-мільярдних доходів надійшло від експорту, що означає річний приріст на 37%. Імпорт склав близько \$2,7 млрд від загального товарообігу [32]. Розвиток оборонно-промислового сектору багато в чому зумовлює до технологічної модернізації існуючих виробництв, створення нових потужностей, збільшення витрат на науково-дослідні та дослідницько-конструкторські розробки (НДДКР). У період з 2021 по 2022 рік витрати на НДДКР досягли 2 млрд дол. США, а фінансові ініціативи за проектами НДДКР збільшилися на 21%. Станом на 2022 рік в оборонній промисловості Туреччини було зайнято 81 132 особи, що на 7% більше, ніж у 2021 році.

Висновки. Незважаючи на масштаби збитків та втрат, завданих росією внаслідок ракетно-бомбових ударів та розграбування підприємств оборонної галузі, у т.ч. на тимчасово окупованих територіях, в Україні настає період нових можливостей для вітчизняного ОПК. Однією з таких можливостей є поглиблення та активізація співробітництва України з Турецькою Республікою у військово-технічній та оборонно-промисловій сферах. Туреччина протягом останніх років підтвердила свій статус одного з головних стратегічних партнерів України. Разом з тим, Туреччина за досить короткий час змогла стати одним з найбільших експортерів сучасних видів озброєнь та має значний досвід у розвитку власних військово-технічних спроможностей шляхом створення виробництва замкнутого циклу.

Україна ж, зі свого боку, має доволі потужну науково-технічну базу та значну кількість кваліфікованих трудових ресурсів. Відповідно, Туреччина та Україна у тісній взаємовигідній співпраці можуть синхронізувати потреби та можливості виробництва сучасних зразків ОіВТ. Тим самим, забезпечивши надійне підґрунтя для зміцнення військових потужностей та створивши додатковий майданчик розвитку оборонної галузі, як потужний фактор гарантій безпеки у майбутньому.

Перспективи подальших досліджень можуть стосуватися розкриття напрямків потенційної співпраці в умовах повоєнного відродження економіки України, сприяння з боку Туреччини вступу нашої держави до НАТО та оцінки можливостей щодо формування виробничо-збутових ланцюгів через формат міжнародних стратегічних альянсів за участі українських та турецьких компаній для просування новітніх зразків високотехнологічного озброєння на міжнародні ринки.

Список використаних джерел:

1. Гавриленко Н., Бобровицький А., Замікула М. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти. Київ : НІСД, 2022. 59 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.16>
2. Sagan G., Shutochkin V. Scientific and technological partnership of Ukraine with Turkey. *Cherkasy University Bulletin: Historical Sciences (1992–2021)*, 2022. № 1. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2022-1-167-175>
3. Воротнок М. Компас 2020. Туреччина: регіональний гравець з глобальними амбіціями: збірник статей. Київ : Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, 2020. 18 с.
4. Федун І. Особливості стратегічної взаємодії між Україною та Туреччиною з питань безпеки. В: Стратегічне партнерство у вимірі економічної безпеки України: монографія / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник [та ін].; за заг. ред. А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 149–161.
5. Roso E. The Role of Turkey in the Ukraine War. *JASON Institute for Peace and Security Studies*, 2023. URL: <https://jasoninstitute.com/the-role-of-turkey-in-the-ukraine-war/> (дата звернення: 29.05.2024).
6. Güler C., Walczak E. Russian-Turkish Strategic Cooperation in the New Security Environment. *Small Wars Journal*, 2024. URL: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/russian-turkish-strategic-cooperation-new-security-environment> (дата звернення: 29.05.2024).
7. Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про оборонно-промислове співробітництво: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2007 р. № 1030. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/88795692> (дата звернення: 17.05.2024).
8. Договірні-правова база між Україною та Туреччиною URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/dogovirno-pravova-baza> (дата звернення: 17.05.2024).
9. Пашков В.О. Стратегічне партнерство України та Туреччини на сучасному етапі: від символізму до прагматичної співпраці. Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 9 травня 2022 р.) / Упорядники: Мальський М.З., Лещенко Л.В., Кучик О.С., Вовк Р.В. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2022. С. 89-90.
10. Москалик Д.Д. Співпраця України та Туреччини у сфері військово-промислового комплексу в контексті стратегічного партнерства між двома країнами. В: Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 30 жовтня 2020 р.) Київ: Східноєвропейський центр наукових досліджень, 2020. С. 79.
11. Foundation History. URL: <https://blackseashield.com/en/about/foundation/> (дата звернення: 17.05.2024).
12. Рамкова військова угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки від 18.11.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_004-20#Text (дата звернення: 17.05.2024).
13. Military expenditure (% of GDP) Turkey, Ukraine. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2022&locations=TR-UA&start=2014> (дата звернення: 17.05.2024).

14. Arms imports/ exports (SIPRI trend indicator values) – Türkiye, Ukraine <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPRT.KD?end=2022&locations=TR-UA&start=2014> (дата звернення: 17.05.2024).
15. Міхненко А. Військово-технічна співпраця України та Туреччини: між США та Росією. *LB.UA* 2019. 27 травня URL: https://lb.ua/world/2019/05/27/427902_viykovotehnichna_spivpratsya.html
16. Türkiye'den Ukrayna'ya bombaatar teslimatı iddiası. URL: <https://www.defenceturk.net/turkiyeden-ukraynaya-bombaatar-teslimati-iddiasi> (дата звернення: 17.05.2024).
17. Number of disclosed armored combat and support vehicles committed to Ukraine as of September 2023, by type and donor country. URL: <https://www.statista.com/statistics/1314467/ukraine-military-aid-armored-vehicles/> (дата звернення: 17.05.2024).
18. Turkish Aerospace, Motor Sich ink deal for heavy-class helicopter engines. URL: <https://www.dailysabah.com/business/defense/turkish-aerospace-motor-sich-ink-deal-for-heavy-class-helicopter-engines> (дата звернення: 17.05.2024).
19. Milli İnsansız Savaş Uçağı “Bayraktar KIZILELMA” Üretim Hattında! URL: <https://www.defenceturk.net/milli-insansiz-savas-ucagi-bayraktar-kizilelma-uretim-hattinda> (дата звернення: 17.05.2024).
20. Турецький БпЛА-невидимка з українським двигуном успішно здійснив перший політ. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/video/turetskiy-bpla-nevyudymka-z-ukrainskym-dvyhunom-uspishno-zdiisnyv-debiutnyi-polit-video> (дата звернення: 17.05.2024).
21. Ukraine Plans to Purchase Turkish Fifth-Generation KAAN Fighter Jets. URL: https://en.defence-ua.com/news/ukraine_plans_to_purchase_turkish_fifth_generation_kaan_fighter_jets-9530.html (дата звернення: 17.05.2024).
22. Рамкова угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері високих технологій, авіаційній та космічній галузях від 03.02.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-22#Text (дата звернення: 18.05.2024).
23. Ukrayna'nın MİLGEM gemisinde silah entegrasyonu sürüyor. URL: <https://www.defenceturk.net/ukraynanin-milgem-gemisinde-silah-entegrasyonu-suruyor> (дата звернення: 17.05.2024).
24. Ukraine Support Tracker. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker> (дата звернення: 20.05.2024).
25. Україна, ООН і Туреччина спільно можуть забезпечити роботу продовольчого коридору та інспектування суден. Звернення Президента Володимира Зеленського. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-onn-i-turechchina-spilno-mozhut-zabezpechiti-robotu-84381> (дата звернення: 15.05.2024).
26. Україна й Туреччина працюють над тим, щоб повернути українців із російського полону. Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-j-turechchina-pracyuyut-nad-tim-shob-povernuti-ukra-84185> (дата звернення: 17.05.2024).
27. Згідно з домовленостями між першими леді України й Туреччини одеський будинок дитини евакуювали до Анкари. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/news/zgidno-z-domovlenostyami-mizh-pershimi-ledi-ukrayini-j-turechchini-odeskij-budinok-ditini-evakuuyali-do-ankari> (дата звернення: 17.05.2024).
28. Шуточкін В. Військово-політична співпраця України та Туреччини як складова протидії збройної агресії путінської росії. *Грінченко – Сетон: міжнародний журнал молодих науковців*, 2022. № 4. С. 66–67.
29. Malsin J. The Ghost Fleet Helping Russia Evade Sanctions and Pursue Its War in Ukraine. *The Wall Street Journal*, 2023. Aug. 18. URL: <https://www.wsj.com/business/energy-oil/the-ghost-fleet-helping-russia-evade-sanctions-and-pursue-its-war-in-ukraine-19e77a0c> (дата звернення: 18.05.2024).
30. Prospects for cooperation in energy transition for a sustainable future: GCC, Turkey, and regional perspectives, *Atlantic Council*, 2023. December 8. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/prospects-for-cooperation-in-energy-transition-for-a-sustainable-future-gcc-turkey-and-regional-perspectives/> (дата звернення: 18.05.2024)
31. Nijhar I. What's behind the strengthening UK-Turkey partnership? *Atlantic Council*, 2023. September 28. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/whats-behind-the-strengthening-uk-turkey-partnership> (дата звернення: 19.05.2024).
32. Kasapoglu C. Turkish-Ukrainian defense partnership in a new geopolitical realm URL: *Atlantic Council*, 2023. June 22. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/ac-turkey-defense-journal/turkish-ukrainian-defense-partnership-in-a-new-geopolitical-realm/> (дата звернення: 19.05.2024).

References:

1. Stratehichne partnerstvo z Turetskoiu Respublikoiu: zovnishnoekonomichni aspekty: analit. dop. [Strategic Partnership with the Republic of Turkey: Foreign Economic Aspects: Analytical Report]/ [N. Havrylenko, A. Bobrovytskiy, M. Zamikula ta in.]; zah. red. M. Palamarchuka, R. Yuldasheva. Kyiv: NISD, 2022. 59 s. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.16>
2. Sagan G., Shutochkin V. (2022). Scientific and technological partnership of Ukraine with Turkey. *Cherkasy University Bulletin: Historical Sciences (1992–2021)*, no. 1. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2022-1-167-175>
3. Vorotniuk M. (2020). Kompas 2020. Turechchyna: rehionalnyi hravets z hlobalnymy ambitsiiamy [Compass 2020. Turkey: a regional player with global ambitions]. Kyiv: Predstavnytstvo Fondu im. Fridrikha Eberta v Ukraini, 18 p.
4. Fedun I. (2019). Osoblyvosti stratehichnoi vzaiemodii mizh Ukrainoiu ta Turechchynoiu z pytan bezpeky. V: Stratehichne partnerstvo u vymiri ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Peculiarities of strategic cooperation between Ukraine and Turkey on security issues. B: Strategic partnership in the dimension of Ukraine's economic security]: monohrafiya. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, pp. 149-161.
5. Roso E. (2023). The Role of Turkey in the Ukraine War. JASON Institute for Peace and Security Studies. Available at: <https://jasoninstitute.com/the-role-of-turkey-in-the-ukraine-war/> (accessed May 29, 2024).
6. Güler C., Walczak E. (2024). Russian-Turkish Strategic Cooperation in the New Security Environment. *Small Wars Journal*. Available at: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/russian-turkish-strategic-cooperation-new-security-environment> (accessed May 29, 2024).
7. Pro zatverdzhennia Uhody mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Turetskoi Respubliki pro oboronno-promyslove spivrobotnytstvo [On approval of the Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Turkey on defense and industrial cooperation]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.08.2007 r. № 1030. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/88795692> (accessed May 17, 2024).
8. Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta Turechchynoiu [Legal framework between Ukraine and Turkey]. Available at: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnytstvo/dohovirno-pravova-baza> (accessed May 17, 2024).

9. Pashkov V.O. (2022) Stratehichne partnerstvo Ukrainy ta Turechchyny na suchasnomu etapi: vid symbolizmu do prahmatychnoi spivpratsi. *Ukraina v umovakh transformatsii mizhnarodnoi systemy bezpeky* [Strategic Partnership between Ukraine and Turkey at the Present Stage: From Symbolism to Pragmatic Cooperation. Ukraine in the context of transformation of the international security system]. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Lviv, 9 travnia 2022 r.). Lviv: LNU im. I. Franka, pp. 89–90.
10. Moskalyk D.D. (2020) Spivpratsia Ukrainy ta Turechchyny u sferi viiskovo-promyslovoho kompleksu v konteksti stratehichnogo partnerstva mizh dvoma krainamy [Cooperation between Ukraine and Turkey in the military-industrial complex in the context of the strategic partnership between the two countries]. *Teoretychni ta praktychni aspekty sotsialno-ekonomichnykh naukovykh doslidzen* *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 30 zhovtnia 2020 r.). Kyiv: Skhidnoievropeyskyi tsentr naukovykh doslidzen, p. 79.
11. Foundation History. Available at: <https://blackseashield.com/en/about/foundation/> (accessed May 17, 2024).
12. Ramkova viiskova uhoda mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Turetskoi Respubliki [Framework Military Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Turkey] vid 18.11.2021r. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_004-20#Text (accessed May 17, 2024)
13. Military expenditure (% of GDP) Turkiye, Ukraine. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2022&locations=TR-UA&start=2014> (accessed May 17, 2024)
14. Arms imports/ exports (SIPRI trend indicator values) – Turkiye, Ukraine. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPRT.KD?end=2022&locations=TR-UA&start=2014> (accessed May 17, 2024)
15. Mikhenko A. (2019). Viiskovo-tehnicna spivpratsia Ukrainy ta Turechchyny: mizh SShA ta Rosiieiu [Military-Technical Cooperation between Ukraine and Turkey: Between the United States and Russia]. LB.UA. Available at: https://lb.ua/world/2019/05/27/427902_viyskovotehnicna_spivpratsya.html (accessed May 17, 2024).
16. Türkiye'den Ukrayna'ya bombaatar teslimati iddiası. Available at: <https://www.defenceturk.net/turkiyeden-ukraynaya-bombaatar-teslimati-iddiasi> (accessed May 17, 2024).
17. Number of disclosed armored combat and support vehicles committed to Ukraine as of September 2023, by type and donor country. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1314467/ukraine-military-aid-armored-vehicles/> (accessed May 17, 2024).
18. Turkish Aerospace, Motor Sich ink deal for heavy-class helicopter engines Available at: <https://www.dailysabah.com/business/defense/turkish-aerospace-motor-sich-ink-deal-for-heavy-class-helicopter-engines> (accessed May 17, 2024).
19. Milli İnsansız Savaş Uçağı “Bayraktar KIZILELMA” Üretim Hattında! Available at: <https://www.defenceturk.net/milli-insansiz-savas-ucagi-bayraktar-kizilelma-uretim-hattinda> (accessed May 17, 2024).
20. Turetskyi BpLA-nevydymka z ukrainskym dvyhunom uspishno zdiisnyv pershyi polit [Turkish invisible UAV with Ukrainian engine successfully makes its first flight]. Available at: <https://biz.liga.net/ua/all/all/video/turetskyi-bpla-nevydymka-z-ukrainskym-dvyhunom-uspishno-zdiisnyv-debiutnyi-polit-video> (accessed May 17, 2024).
21. Ukraine Plans to Purchase Turkish Fifth-Generation KAAAN Fighter Jets. Available at: https://en.defence-ua.com/news/ukraine_plans_to_purchase_turkish_fifth_generation_kaan_fighter_jets-9530.html (accessed May 17, 2024).
22. Ramkova uhoda mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Turetskoi Respubliki pro spivrobitnytstvo v sferi vysokykh tekhnolohii, aviatsiunii ta kosmichnii haluziakh [Framework Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Republic of Turkey on Cooperation in High Technology, Aviation and Space Industries]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-22#Text (accessed May 18, 2024).
23. Ukrayna'nın MİLGEM gemisinde silah entegrasyonu sürüyor. Available at: <https://www.defenceturk.net/ukraynanin-milgem-gemisinde-silah-entegrasyonu-suruyor> (accessed May 17, 2024).
24. Ukraine Support Tracker. Available at: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker> (accessed May 20, 2024).
25. Ukraina, OON i Turechchyna spilno mozhut zabezpechyty robotu prodovolchoho korydoru ta inspektuvannia suden [Ukraine, the UN and Turkey can jointly ensure the operation of the food corridor and ship inspection]. *Zvernennia Prezydenta Volodymyra Zelenskoho*. Available at: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-oon-i-turechchina-spilno-mozhut-zabezpechiti-robotu-84381> (accessed May 15, 2024).
26. Ukraina y Turechchyna pratsiuut nad tym, shchob povernuty ukrainsiv iz rosiiskoho polonu [Ukraine and Turkey are working to return Ukrainians from Russian captivity]. *Prezydent Ukrainy*. Available at: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-j-turechchina-pracyuyut-nad-tim-shob-povernuti-ukra-84185> (accessed May 17, 2024).
27. Zghidno z domovlenostiamy mizh pershymy ledi Ukrainy y Turechchyny odeskyi budynok dytyny evakuiuvaly do Ankary [According to the agreements between the first ladies of Ukraine and Turkey, the Odesa orphanage was evacuated to Ankara]. Available at: <https://turkiye.mfa.gov.ua/news/zgidno-z-domovlenostyami-mizh-pershimi-ledi-ukrayini-j-turechchini-odeskij-budynok-ditini-evakuyuvati-do-ankari> (accessed May 17, 2024).
28. Shutochkin V. (2022). Viiskovo-politychna spivpratsia Ukrainy ta Turechchyny yak skladova protydii zbroinoi ahresii putinskoii rossii [Military-Political Cooperation between Ukraine and Turkey as a Component of Countering Putin's Armed Aggression]. *Hrinchenko – Seton: mizhnarodnyi zhurnal molodykh naukovtsiv*, no. 4. pp. 66–67.
29. Malsin J. (2023) The Ghost Fleet Helping Russia Evade Sanctions and Pursue Its War in Ukraine. *The Wall Street Journal*. Available at: <https://www.wsj.com/business/energy-oil/the-ghost-fleet-helping-russia-evade-sanctions-and-pursue-its-war-in-ukraine-19e77a0c> (accessed May 18, 2024).
30. Prospects for cooperation in energy transition for a sustainable future: GCC, Turkey, and regional perspectives / *Atlantic Council*, 2023. December 8. Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/prospects-for-cooperation-in-energy-transition-for-a-sustainable-future-gcc-turkey-and-regional-perspectives/> (accessed May 18, 2024).
31. Nijhar I. (2023). What's behind the strengthening UK-Turkey partnership? *Atlantic Council*. Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/whats-behind-the-strengthening-uk-turkey-partnership/> (accessed May 19, 2024).
32. Kasapoglu C. (2023). Turkish-Ukrainian defense partnership in a new geopolitical realm URL: *Atlantic Council*. Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/ac-turkey-defense-journal/turkish-ukrainian-defense-partnership-in-a-new-geopolitical-realm/> (accessed May 19, 2024)